

ОСОБЛИВОСТІ СФОРМОВАНOSTІ ЛЕКСИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ТРИРІЧНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ

FEATURES OF THE FORMATION OF LEXICAL SYLLABIC SPEECH IN THREE-YEAR-OLD CHILDREN WITH DELAYED SPEECH DEVELOPMENT

У статті висвітлено питання щодо мовленнєвого розвитку дітей раннього віку із затримкою мовленнєвого розвитку. Зокрема, висвітлено особливості сформованості лексичної складової мовлення у дітей трирічного віку з означеними мовленнєвими труднощами. Визначено, що для даної категорії характерним є специфіка накопичення як пасивного словника, так і активізація активного; наявність від 5 до 27 слів у активному словнику; уповільнений темп та спосіб набуття нових слів, їх кількості та різноманітності; труднощі у запам'ятовуванні та вживанні слів, що впливає на комунікацію та розуміння дій навколишнього, тощо.

Авторами було організовано емпіричне дослідження задля визначення стану сформованості лексичної складової мовлення у дітей трирічного віку із затримкою мовленнєвого розвитку. В процесі його реалізації обстежено стан активного словника за лексичними темами (які характерні трирічному віку) та у зв'язному мовленні з опорою на сюжетні/серії картинок (зображення предметів і дій на малюнках). За його результатами констатовано наявність середнього (40% реципієнтів) та низького (60% реципієнтів) рівня функціонування активного словника у дітей. Це підтверджує гіпотези науковців та логопедів-практиків щодо значного зниження функціонування лексичної складової мовлення у дітей раннього віку із затримкою мовленнєвого розвитку.

Отримані дані стали підґрунтям для розробки комплексу завдань задля формування лексичної складової мовлення у означеної категорії дітей в умовах закладу дошкільної освіти. Зміст запропонованого комплексу передбачав розробку завдань з використанням системи сюжетно-рольових ігор, які систематично реалізовувалися як один із ключових елементів навчально-виховних занять вихователя та корекційно-розвиткових занять логопеда в закладі дошкільної освіти.

Результати контрольної перевірки підтвердили дієвість запропонованого комплексу завдань. У словнику дітей трирічного віку із затримкою мовленнєвого розвитку було відзначено збільшення кількості слів у активному словнику; вдосконалення у використанні граматичних конструкцій; збільшене використання складних фраз та речень; значне покращення у спроможності виражати власні думки та ідеї та ін.

Визначено перспективи подальших досліджень, що вбачаються у дослідженні особливостей формування лексичної складової мовлення у дітей дворічного віку із затримкою мовленнєвого розвитку; розробці та впровадженні актуальних підходів та методик щодо її розвитку у означеної категорії дітей; вивченні особливостей функціонування фонетико-фонематичної та граматичної складової мовлення у дітей раннього віку означеного мовленнєвого порушення.

Ключові слова: лексична складова мовлення, словник, діти, ранній вік, затримка

мовленнєвого розвитку, особливості сформованості.

The article covers the issue of speech development of young children with delayed speech development. In particular, the peculiarities of the formation of the lexical component of speech in three-year-old children with certain speech difficulties are highlighted. It was determined that this category is characterized by the accumulation of both the passive vocabulary and the activation of the active vocabulary; presence of 5 to 27 words in the active dictionary; slowed pace and method of acquiring new words, their number and variety; difficulties in memorizing and using words, which affects communication and understanding the actions of others, etc.

The authors organized an empirical study to determine the state of formation of the lexical component of speech in three-year-old children with delayed speech development. In the process of its implementation, the state of the active vocabulary was examined for lexical topics (which are characteristic of three-year-olds) and in coherent speech based on plot/series of pictures (images of objects and actions in pictures). According to its results, the presence of an average (40% of recipients) and low (60% of recipients) level of active vocabulary functioning in children was established. This confirms the hypotheses of scientists and practicing speech therapists regarding a significant decrease in the functioning of the lexical component of speech in young children with delayed speech development.

The obtained data became the basis for the development of a set of tasks for the formation of the lexical component of speech in the specified category of children in the conditions of a preschool education institution. The content of the proposed complex provided for the development of tasks using a system of plot-role-playing games, which were systematically implemented as one of the key elements of the educational and educational classes of the teacher and corrective and developmental classes of the speech therapist in the preschool education institution.

The results of the control check confirmed the effectiveness of the proposed set of tasks. An increase in the number of words in the active dictionary was noted in the vocabulary of three-year-old children with delayed speech development; improvement in the use of grammatical constructions; increased use of complex phrases and sentences; significant improvement in the ability to express one's own thoughts and ideas, etc.

The prospects for further research, which are seen in the study of the peculiarities of the formation of the lexical component of speech in two-year-old children with a delay in speech development, are determined; development and implementation of current approaches and methods for its development in the specified category of children; studying the peculiarities of the functioning of the phonetic-phonemic and grammatical components of speech in young children with a specified speech disorder.

Key words: lexical component of speech, dictionary, children, early age, delayed speech development, peculiarities of formation.

УДК 373.2.016:81'373-028.31]:376-056.264

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/66.17>

Хомик Т.В.,
канд. пед. наук,
ст. викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Київського університету
імені Бориса Грінченка

Беребенець К.І.,
студентка II курсу магістратури
факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти
Київського університету
імені Бориса Грінченка

Постановка проблеми. В Україні відродження державності породило нові виклики для дошкільної освіти, серед яких ключовим стало національно-мовленнєве виховання дітей. Його головна мета – формування свідомої особистості, здатної до активного спілкування та вільного самовираження через рідну мову. Однією з важливих задач лінгводидактики дошкільного віку є формування мовленнєвої особистості дитини, що виявляється у її активному, ініціативному спілкуванні та відкритості до спілкування. Такий підхід сприяє формуванню свідомої особистості, здатної виразно використовувати мовні та немовні засоби спілкування, володіти формулами мовленнєвого етикету, розвинути комунікативні здібності та мати достатній рівень розвитку рідного мовлення (А. Богуш, Г. Ватаманюк, Н. Гавриш та ін.).

Отже, формування свідомої особистості передбачає і її мовленнєвий розвиток, що враховує значне розширення, уточнення та активізацію словникового запасу рідної мови з раннього віку. Це і є ключовою складовою формування лексичної компетенції, важливою частиною мовленнєвої культури та є результатом вивчення рідної мови у подальшому в дошкільному віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати досліджень особливостей мовленнєвого розвитку дітей представлено у напрацюваннях А. Богуш, І. Брушневської, М. Вашуленко, Н. Гавриш, Т. Дегтяренко, І. Довгалець, І. Жданович, С. Карпової, І. Кондратець, О. Кононко, Н. Лопатинської, М. Науменко, Н. Павлової, Є. Соботович, Ж. Piaget, W. James, O. H. Mowrer R. E. Stark та ін. Автори вказують на те, що у дітей раннього віку відбувається активне розширення словникового запасу, розуміння основ граматичної структури мовлення та швидке освоєння нових слів для їх активного використання. У випадку типового розвитку дитина у трирічному віці говорить достатньо зрозуміло та логічно; формує речення з чотирьох чи більше слів; знає та розуміє дитячі вірші; коректно використовує займенники тощо [1; 2; 3; 4; 5; 8].

Водночас, дослідження Н. Возчикова, О. Кас'яненко, В. Кисличенко, В. Кравченко, Н. Лопатинської, Н. Манько, І. Марченко, І. Мельник, Г. Раточка, У. Реснянської, Ю. Рібцун, В. Тищенко, С. Хоменко, К. Koffka, Н. Altshuller, P. H. Lipkin, M. M. Macias, S. Ward та ін. підтверджують наявність певного рівня відставання у мовленнєвому розвитку дітей трирічного віку. Фахівці відзначають різноманітні труднощі в фонетико-фонематичній та лексико-граматичній структурі мовлення. Вони варіюються від незначних відхилень у функціонуванні мовленнєвих навичок до повної відсутності мовлення (наявність лише недиференційованого белькотіння) відповідно до онтогенетичних норм розвитку мовленнєвої діяльності. Ці спостереження підтверджують і практикуючі логопеди,

такі як Н. Василевська, Р. Круліковська, А. Лахно, Д. Левченко, З. Ленів, С. Малецька, Л. Матвійчук, В. Самусенко, О. Цись, Х. Ткач, І. Єпурь та ін., які також відзначають зростання кількості дітей із затримкою мовленнєвого розвитку у віці 2–4 років [1; 3; 4; 5; 7].

В спеціальній логопедичній літературі визначені труднощі у функціонуванні мовлення трактуються як затримка мовленнєвого розвитку, що проявляється у таких варіантах: уповільнення темпу, при якому рівень мовленнєвого розвитку не відповідає віку дитини (Н. Лопатинська, Н. Манько, Al-Fadhli & Al-Bunaiyan та ін.); відсутність мовлення або значне його відставання у дітей раннього віку (Ю. Рібцун, О. Цись, I. Revita, B. Zhao та ін.). Однак, сутність означених понять полягає у відповідному відставанні розвитку мовлення відповідно до норм онтогенезу раннього віку.

Водночас, незважаючи на широко впроваджену систему надання логопедичних послуг та супроводу особам з порушеннями мовлення, нині існує запит щодо організації логопедичної підтримки дітей раннього віку із затримкою мовленнєвого розвитку. Відповідно, є потреба більш ґрунтовного дослідження як теоретичного так і практичного аспектів побудови системи логопедичного супроводу дітей означеної категорії. Аналіз науково-методичної літератури засвідчує наявність значної кількості різноманітних посібників для розвитку мовлення дітей дошкільного віку, зокрема і лексичних засобів. Однак у переважній частині чітко не виокремлено відповідних методик щодо формування лексичної складової мовлення у дітей раннього віку. Це все зумовлене недостатнім вивченням особливостей затримки мовленнєвого розвитку, і, відповідно, наявності недостатньої кількості методологічного інструментарію для розвитку й корекційно-розвиткової роботи з дітьми означеного віку.

Отже, метою статті є висвітлення результатів дослідження особливостей сформованості лексичної складової мовлення у дітей трирічного віку із затримкою мовленнєвого розвитку та розробці комплексу завдань для її розвитку в умовах закладу дошкільної освіти.

Задля досягнення та реалізації мети було проаналізовано питання формування лексичної складової мовлення у дітей раннього віку із затримкою мовленнєвого розвитку в наукових джерелах; організовано та проведено емпіричний дослід щодо стану сформованості словника у дітей трирічного віку із означеними мовленнєвими труднощами та визначено його особливості; розроблено комплекс завдань для формування лексичної складової мовлення у дітей обраної категорії в умовах закладу дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. В сучасній логопедії під поняттям «затримка мовленнєвого розвитку» до 3-х років позначає стан, при якому

відхилення від типового мовленнєвого онтогенезу достатньо виражені в силу різних причин (насамперед нейрофізіологічного та психо-педагогічного характеру), але тип порушення мовленнєвого розвитку ще не визначений (І. Брушневська, О. Вінарська, Н. Гаврилова, Н. Григоренко, О. Громова, Н. Леонідова, Л. Лепеха, Н. Лопатинська, Н. Манько, І. Марченко, О. Приходько, Ю. Рібцун, Є. Соботович, Т. Ткаченко, Л. Федоренко, О. Цись, М. Шеремет, N. Hasanah, F. Fahrizal, F. Farokah, M. Muyassaroh, Z. Naftali, H. Nor, I. Revita, D. Rus-pita K. Yunika, B. Zhao, P. Widodo та ін.) [3; 4; 5; 7].

Як зазначає Ю. Рібцун «затримка мовленнєвого розвитку – відсутність мовлення або значне його відставання у дітей раннього віку, що при відсутності вчасного діагностування відставання у мовленнєвому розвитку малюка, затримка його розвитку може перерости у складний розлад – загальний недорозвиток мовлення» [5, с. 6–7]. Дані трактування підтримують і логопеди-практики за результатами власних спостережень Н. Василевська, Р. Круліковська, А. Лахно, Д. Левченко, З. Ленів, С. Малецька, Л. Матвійчук, В. Самусенко, О. Цись, Х. Ткач, І. Єпурь та ін. Фахівці відзначають, що мовлення таких дітей характеризується дуже нечітким і нестабільним звуковим оформленням. Вони оволодівають артикуляцією найпростіших звуків, якими потім замінюють усі інші звуки рідної мови. У переважній більшості випадків це немовленнєві діти, які вимовляють лише окремі аморфні слова-корені (наприклад: «ма», «ав», «бі-бі» замість «мама», «собака», «машина» тощо). Мовленнєва наслідувальна діяльність або зовсім відсутня або реалізується у складових комплексах, що складаються з двох-трьох недостатньо артикульованих звуків (наприклад: «приголосоий + голосний» та/або «голосний + приголосоий»). У активному словнику дітей трирічного віку із затримкою мовленнєвого розвитку налічується від 5 до 27 слів тощо; відмічається уповільнений темп та спосіб набуття нових слів, їх кількості та різноманітності; наявні труднощі у запам'ятовуванні та вживанні слів, що впливають на їхню мовну комунікацію та розуміння дій навколишнього, тощо [1; 3; 7]. Окрім цього, спостереження О. Боряк, А. Лахно, Н. Лопатинської, Н. Манько, І. Марченко, О. Цись та ін., відмічають відповідну затримку у формуванні психічних процесів та мовлення через уповільнений темп дозрівання мозкових структур та їх функцій, при відсутності якісних змін у центральній нервовій системі.

Отже, вивчення особливостей формування лексичної складової мовлення у дітей трирічного віку є важливим для розуміння процесу мовленнєвого розвитку та виявлення труднощів у випадку затримки мовленнєвого розвитку. Це дозволить розробити ефективні напрямки логопедичного супроводу дітей раннього віку з різними особливостями.

Відповідно, задля досягнення визначеної мети та завдань було організовано емпіричне дослідження стану сформованості лексичної складової мовлення у дітей із затримкою мовленнєвого розвитку та визначити її особливості. В його основу було взято напрацювання А. Богуш, З. Істоміної, В. Кравченко, Н. Лопатинської, Н. Манько, І. Марченко, Ю. Рібцун, О. Цись, Т. Яценко щодо дослідження активного словника у дітей трирічного віку із означеними мовленнєвими труднощами. Зміст завдань констатувальної методики передбачає обстеження стану активного словника за лексичними темами «Іжа», «Тварини», «Рослини», «Одяг», «Меблі», «Посуд», «Іграшки» та у зв'язному мовленні з опорою на сюжетні/серії картинок (зображення предметів і дій на малюнках (предметних та з простим сюжетом) (відповідно до освітньої програми «Дитина») [2]. До експерименту було залучено 10 дітей трирічного віку, із них 5 із типовим розвитком та 5 із затримкою мовленнєвого розвитку, закладу дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу «Горобинка» Бучанської міської ради Київської області.

Загальні результати проведеного емпіричного дослідження представлено на рис. 2.

Отримані дані підтверджують, що у дітей трирічного віку із затримкою мовленнєвого лексична складова мовлення на середньому рівні сформована у 40% та низькому – у 60% обстежуваних. Високий рівень не відзначено у жодної дитини, що експериментально підтверджує значно нижчий рівень розвитку активного словника у означеній категорії дітей у порівнянні з їх однолітками з типовим розвитком (Див. Рис. 1).

Для дітей раннього віку із затримкою мовленнєвого розвитку, під час виконання запропонованих проб, було характерно використання меншої кількості слів у порівнянні з їх однолітками з типовим розвитком; перевага надавалася коротким і простим словам; діти уникали складних слів, які вимагають більше навичок у мовленні; наявність значної кількості невербальних засобів спілкування (жести, міміка) тощо. Окрім цього, діти повільно виконували завдання, часто допускали помилки, були невпевнені у своїх відповідях, потребували постійних і систематичних підказок від експериментатора та ін.

Отримані результати свідчать про значно нижчий рівень сформованості лексичної складової мовлення у дітей раннього віку із затримкою мовленнєвого розвитку у порівнянні з їх однолітками з типовим розвитком. Вони використовують менше слів у порівнянні зі своїми однолітками з типовим розвитком, віддають перевагу коротшим і простішим словам, уникають складних слів, які вимагають більше навичок у мовленні. Це вказує на необхідність у створенні спеціальних умов для розвитку означеної складової у дітей трирічного

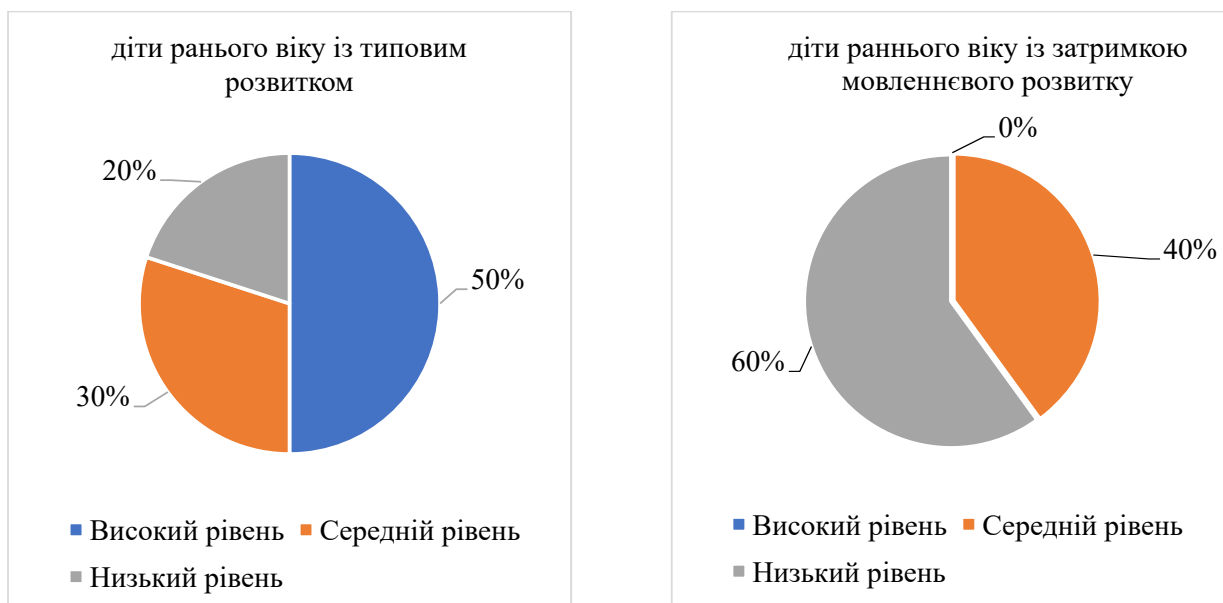

Рис. 1. Стан сформованості лексичної складової мовлення дітей раннього віку (у %)

віку та їх подальше вдосконалення граматичної складової, навичок діалогу та комунікації загалом.

Базуючись на отриманих даних емпіричного дослідження та виявлених особливостей сформованості лексичної складової мовлення, було розроблено формувальну методикку, яка реалізувалася у відповідному комплексі завдань, що спрямовані на вдосконалення активного словника у дітей трирічного віку із затримкою мовленнєвого розвитку з використанням системи сюжетно-рольових ігор. Всі розроблені завдання впроваджувалися як один із ключових елементів навчально-виховних занять вихователя та корекційно-розвиткових занять логопеда (наприклад: ігри «Покупка в магазині», «Відповідай швидко», «Уточнимо кольори предметів» та ін.). Метою

означеного комплексу завдань було активізація таких процесів та операцій у обраній категорії дітей: підвищення рівня сприймання слів та їх значень; розвиток активного мовлення; розширення словникового запасу; розвиток мовної акуратності; формування навичок комунікації.

Результати проведеного дослідження щодо формування лексичної складової мовлення у дітей трирічного віку із затримкою мовленнєвого з використанням системи сюжетно-рольових ігор засвідчують дієвість запропонованого комплексу завдань, що підтверджують дані рис. 2.

На основі проведеного дослідження можна констатувати відповідне покращення стану сформованості лексичної складової мовлення дітей трирічного віку із затримкою мовленнєвого розвитку.

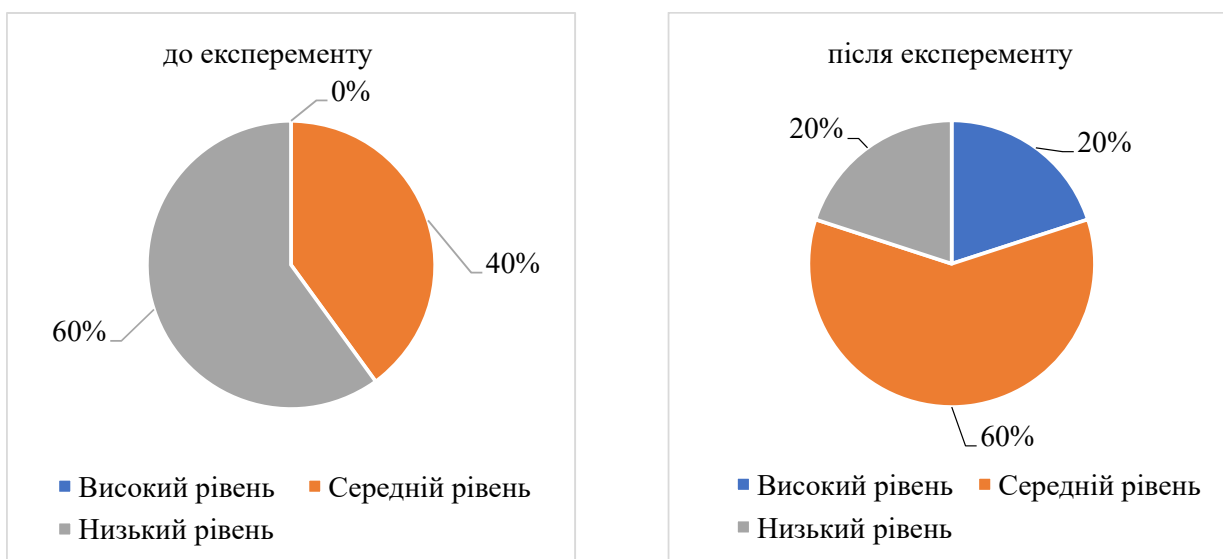

Рис. 2. Стан сформованості лексичної складової мовлення дітей раннього віку до та після експерименту (у %)

Дані рис. 2. демонструють появу високого рівня (20%), підвищення середнього рівня (на 20%) та зменшення низького рівня (на 40%) функціонування активного словника у реципієнтів.

У процесі реалізації запропонованого комплексу завдань було відзначено такі якісні зміни: збільшення кількості слів у активному словнику; вдосконалення у використанні граматичних конструкцій; зменшення кількості використання невербальних засобів спілкування (жести й міміка); збільшене використання складних слів, фраз та речень; ініціація діалогу та його підтримка; переважно самостійне виконання запропонованих завдань з частковою допомогою від експериментатора та ін. Також у дітей із затримкою мовленнєвого розвитку трирічного віку відбулося значне покращення у спроможності виражати власні думки та ідеї.

Відповідно, можна стверджувати про ефективність запропонованого комплексу завдань, а його подальша реалізація та системне використання як елементів навчально-виховних та/або корекційно-розвиткових занять в закладі дошкільної освіти підвищуватиме рівень сформованості лексичної складової мовлення дітей із затримкою мовленнєвого розвитку.

Перспективи подальших розвідок з цього напрямку передбачає: вивчення особливостей формування лексичної складової мовлення у дітей дворічного віку із затримкою мовленнєвого розвитку; розробка та впровадження актуальних підходів та методик щодо її розвитку у означеної категорії дітей в умовах закладу дошкільної освіти, центрів розвитку та/або приватної логопедичної практики; вивчення

особливостей розвитку фонетико-фонематичної та граматичної складових мовлення у дітей раннього віку із затримкою мовленнєвого розвитку; адаптацію запропонованого комплексу завдань відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дитини, тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. 2-е видання. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 374 с.
2. Дитина : освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. Проекту В. О. Огнев'юк ; авт. кол. : Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білоskalенко [та ін.]; наук. ред. : Г. В. Беленька, М. А. Машовець ; Мін. осв. і науки України, Київ : Київський ут-т імені Бориса Грінченка, 2016. 304 с.
3. Логопедія : підручник / За ред. проф. М. К. Шеремет. Вид. 5-те, доповн. та переробл. Київ, 2019. 856 с.
4. Манько Н. В. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей раннього віку : навч.-метод. посіб. Київ : Вид-во КНТ, 2008. 256 с.
5. Рібцун Ю. В. Дитина з порушеннями мовленнєвого розвитку. Харків : Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с.
6. Тарасун В. В. Когнітивна діяльність логопеда: стадії обробки інформації, форми представлення і прийняття рішення. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2015. № 2. С. 181–185.
7. Hasanah, N. I. & Nor, H. (2023). Parents' Efforts in Supporting a Child with Speech Delay. *Education and linguistics knowledge journal*, 5(1), P. 72–88.
8. Muyassaroh, M., Fahrizal, F., Naftali, Z., Yunika, K., Farokah, F., Widodo, P., & Ruspita, D. (2022) Identifying Risk Factors of Speech and Language Delay on Children. *KEMAS: Jurnal Kesehatan Masyarakat*, 17(3), P. 431–435.